

ПОЕТИЧНИЙ ІДІОСТИЛЬ ЯК СИСТЕМА МЕТАТРОПІВ (на матеріалі поезії представників Нью-Йоркської групи)

У статті розглянуто поняття поетичного ідіостилю. З'ясовано роль метатропів у формуванні індивідуального стилю митця. На матеріалі поезій двох представників Нью-Йоркської групи — Віри Вовк та Юрія Тарнавського — простежено запропоноване твердження про те, що поетичний ідіостиль — це система метатропів.

Ключові слова: стиль, ідіостиль, метатроп, метафора, епітет.

Поняття індивідуального стилю письменника є одним з основних у художньому мистецтві та широко використовується у лінгвістиці, філософії, літературознавстві, мистецтвознавстві, естетиці. Проблема індивідуального стилю має міждисциплінарний характер і трактується в літературі у різних аспектах. Досі немає чіткого визначення цього поняття, його характерних рис та механізмів творення. Відсутня чітка градація і самих термінів (ідіостиль, індивідуальний стиль, поетичний ідіостиль, художній стиль, стиль, ідіолект). Тривають дискусії про розмежування поняття індивідуального стилю та лінгвістичного поняття індивідуальної стилістики. Проблемі дослідження індивідуального стилю письменника присвячено багато праць мовознавців (В. Дроздовського, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Ставицької, О. Переломової, О. Черевченка, Л. Домилівської та ін.) та літературознавців (О. Соколова, М. Наєнка, О. Кухар-Онишка, А. Ткаченка та ін.).

Зокрема принципи індивідуального стилю послідовно обґрунтовував О. Кухар-Онишко і виділив такі базові спонуки ідіостилю, як «стилетворчі чинники» та «домінанти стилю». Сучасний літературознавець А. Ткаченко вказує на тавтологічність словосполучення «стилетворчі чинники» і пропонує аналізувати всі компоненти «формозмісту» не розокремлено, а сукупно «в найрізноманітніших поєднаннях, що й визначає стильові особливості тексту як носія констант і домінант індивідуального мистецького почерку» [8, с. 34]. Дослідник пропонує вважати «найширшу сферу формальних проявів художнього змісту найпитомішою сферою стилю, зокрема індивідуального» [8, с. 34] та запроваджує поняття стильової динаміки / статичності.

Схематичний алгоритм ідіостилю подають підручники з теорії літератури та літературознавчі словники. Зокрема літературознавчий словник-довідник за редакцією Р. Гром'яка пропонує таке визначення: «Індивідуальний стиль — іманентний (властивий його внутрішній природі) прояв істотних ознак таланту у конкретному художньому творі, мистецька документалізація своєрідності світосприйняття певного автора, його нахилу до ірраціонального чи раціонального мислення, до міметичних принципів (принципів уподібнення) чи розкутого образотворення, його естетичного смаку, що в сукупності формують неповторне духовне явище» [5, с. 303]. Автор підручника з теорії літератури дає свою інтерпретацію індивідуального стилю і пов'язує його із розумінням загальної сутності стилю: «Стиль — це формотвірна система, принцип організації художнього світу, структура якої охоплює тропіку (художні прийоми), риторичку (стилістика, мистецтво викладу), мову (лексика в прямому і переносному значенні, полісемія, фоніка)» [1, с. 270].

У загальних положеннях дослідники дотримуються думки, що ідіостиль — це сукупність певних глибинних факторів, які відповідають за творення тексту, утворюють творче «обличчя» митця, не подібне на будь-яке інше, це світовідчуття та світорозуміння письменника, це манера зображення художнього простору, це формально-змістові чинники творів та самотутність мови або ідіолект письменника.

Слід зазначити, що неможливо розглядати творчу індивідуальність митця поза контекстом стильових тенденцій та напрямів епохи, в період якої тривав (триває) індивідуальний творчий

процес, адже на формування неповторної творчої особистості впливає уся багатогранність принципу «часу і місця».

Надзвичайно вдале порівняння авторських стилів із яскравими «ядрами» неповторних художніх «світів» А. Ткаченка, адже ще в античній філософії поняття атома й індивіда (грец. *atomos* та лат. *individuum* — неподільний) розглядали Левкіп та Демокрит як множину якісно своєрідних елементів буття, які наділені певною «формою» та «місцем розташування», тобто визначаються як індивідуальні.

Якщо виходити з розуміння поетичного ідіостилю як багаторівневої структури, то розпочинати аналіз поетичного ідіостилю письменника потрібно саме на рівні «форма / зміст». До формальних домінант ідіостилю письменника дослідники зараховують різноманітні композиційні прийоми, такі як система художніх образів, способи побудови сюжету, предметна деталізація та структурування тексту. Щодо змістових домінант, то це художня ідея, тема, мотив, проблематика, художні тропи і стилістичні фігури. Для систематизації домінантних ознак авторського стилю доречно використовувати поняття метатропа, яке запровадила Н. Фатєєва для дослідження повторюваних текстових елементів та виявлення закономірностей міжтекстових зв'язків, адже лише повторюване, яке переходить у домінантне, в результаті формує індивідуальне, притаманне конкретному авторському стилю, та творить неповторний художній світ митця.

Спробуємо простежити запропоноване твердження про те, що поетичний ідіостиль — це система метатропів, на матеріалі поезій двох представників Нью-Йоркської групи — Віри Вовк та Юрія Тарнавського. Неповторна самотність та індивідуальність стилю характеризують талановиту творчу особистість, якими, безперечно, є всі члени згаданої групи, з якою, за висловом Богдана Бойчука, «пов'язані серйозні парадокси й несумісності. Кожний її член мав інакший поетичний голос, інакше світобачення, інакший стиль і навіть інше місце проживання» [2, с. 17]. Поети групи стали органічною ланкою в українському літературному процесі ХХ ст., утворили абсолютно оригінальне та своєрідне поетичне явище в історії української літератури. У передмові до антології поезії Нью-Йоркської групи Марія Ревакович називає творчість групи феноменом, чітко визначеним хронологічно та естетично літературним явищем. Сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву це твердження дослідниці. Саме завдяки своїй феноменальності, навіть парадоксальності, поезія таких різних за своєю творчою манерою представників групи, як Богдан Бойчук, Богдан Рубчак, Юрій Тарнавський, Віра Вовк, Женья Васильківська, Патриція Килина та Емма Андієвська (її також зараховують до групи, хоча сама вона це заперечує), залишається об'єктом багатьох наукових розвідок.

Принцип організації художнього світу в поезії Віри Вовк має специфічну тропіку. Внутрішня динаміка та семантика метафор, символів, порівнянь авторки дозволяє згрупувати їх у метатропи. Зокрема чітко простежується метафора *ріллі, чорнозему, ниви, глини* у текстах багатьох поетичних збірок. Як приклад можна навести метафору чорнозему, як самоідентифікації авторки, зі збірки «Елегії» (1956): «*З її святого чорнозему я ліплена, / І слово її цілюще мене оживило*» («Канаан»). Віра Вовк порівнює своє тіло з родючим чорноземом і щиро воліє прислужитися вічним та шляхетним цілям: «*Радо віддам свої соки твоїй красі і доброти, земле: / Хай би це тіло стало поживою житу рясному / Вишням родючим, маковим шовкам пом'ятим*» («Канаан»). У збірці «Ромен зілля» (2007) метафора чорнозему вже трансформується в історичну пам'ять української землі: «*Кров чорноземом. Лиш епопея, лиш пісня, наче молитва під вечір*» («У скибах...»). Цілюще слово рідної землі трансформується у життєдайну силу у збірці «Зеніт» (2012): «*Я з твого ребра чорноземного ліплена: / дай напитися з уст твоїх життєдайної сили, / щоб співучим вогнем розіллалася жилами!*» («Пригорни мене»). Остаточно метафора чорнозему наповнюється символічним значенням Батьківщини, рідної землі в поезії «Чорнозем»: «*Ти мій чорнозем, а я — / твоя донька-наречена <...> А ти родюча земля, / ти — мій чорнозем. / Не цурайся мене, / так як і я ніколи від тебе не відречуся*».

У поетичній творчості Віри Вовк простежується розгортання багатьох метафор, порівнянь, символів у метатропи. Скажімо, метатропи *пісок / пустеля, криниця / колодязь, бурхливе море / океан, човен / корабель / мушля, метелик / нетля / мурашка* та інші, які вказують на одну з прикметних ознак поетичного ідіостилю Віри Вовк, — використання глибоких пластів народнопоетичної образності, символіки та тропіки.

Яскраві метатропи простежуються в поетичному ідіостилі Юрія Тарнавського. На парадоксальність творення нових семантичних ознак слова автором вказує, зокрема, В. Моренець: «...буквально віддирання слова від предмету, вимивання нагромадженого в ньому практичного смислу потоком раптових асоціацій, бо, певно, саме в цій раптовості і закодована індивідуальна неповторність думки» [6, с. 28]. Як приклад наведемо кілька комплексних метафор із епітетом «білий», які простежуються в збірці «Життя в місті» (1956): «а мені байдуже, / бо моє серце, / як біла тарілка» («Пустка»), і ще «в моєму черепі в'ється білий дим / не як гадюка, / а як рештки зіпсутого повітря» («Пустка»). Згодом у збірці «Ідеалізована біографія» (1964) натрапляємо на епітет «білий», але вже у структурі порівняння: «Як лан лілей, / ростеш на ньому / білим тілом».

Звернімо увагу на те, яких несподіваних метаморфоз зазнає у творах Юрія Тарнавського метафора з поняттям «рот» від «в льодових ротах висить чорна ніч, / що смакує, як ніч тропіку» («Ода до кафе») до вуст коханої, які теж можуть бути надзвичайно різними: «у твоїх устах / стебла вітру / і моє ім'я», «лоскочуть його мармур / м'яким листям твоїх уст», «я пливу повз твої уста, / та не можу вхопитися / їх стрімких берегів», і ще: «і викликаєш на підвіконня уст, / як птаха, незрозуміле слово «дякую»», «що хочу розплескати / свої уста / і пам'ять / об м'який граніт / твого рота», та зовсім несподіване порівняння рота з розп'яттям: «зостались / лиш твої / уста, / на яких / вмерти, / немов розп'ятому, / як на м'якому / й теплому / хресті!» («Ідеалізована біографія», 1964). Яскравий поетичний ідіостиль Юрія Тарнавського заворує читача, а цілі комплекси його метатропів примушують нас абстрагуватися від нашого життєвого досвіду, аби пізнати неповторні лабіринти авторського бачення світу.

Повторюваність метафор, епітетів, порівнянь та надання їм щораз іншого семантичного значення формує цілі системи метатропів у творчості Віри Вовк та Юрія Тарнавського. Метатропи як один із змістових чинників формування поетичного ідіостилу письменника витворюють неповторне художнє «обличчя» митця та протистоять творчій безликісті, епігонству, штампам у художньому мистецтві. Звичайно, такий підхід у вивченні поетичного ідіостилу письменника як системи метатропів передбачає отримання найбільш достовірних результатів лише за умови аналізу всього творчого доробку автора. У такому випадку можна простежити розвиток метатропів за всіма текстовими параметрами, проаналізувати системи семантичних взаємозв'язків між ними та отримати бачення цілісної системи поетичного ідіостилу письменника як притаманного лише йому способу відображення дійсності.

Список використаної літератури:

1. Білоус П. В. Вступ до літературознавства: навч. посіб. / П. В. Білоус. — К.: ВЦ «Академія», 2011. — 336 с.
2. Бойчук Б. Декілька думок про Нью-Йоркську групу і декілька задніх думок / Богдан Бойчук // Нью-Йоркська група: [антологія поезії, прози та есеїстики / упоряд.: М. Ревакович, В. Габор]. — Львів: Піраміда, 2012. — 397 с.
3. Вовк В. Зеніт / Віра Вовк. — Ріо-де-Жанейро; Львів: БаК, 2012. — 100 с.
4. Вовк В. Ромен-зілля / Віра Вовк. — Дніпропетровськ: «Пороги», 2007. — 65 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / [ред.: Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко]. — 2-ге вид., випр. та доповн. — К.: ВЦ «Академія», 2007. — 752 с.
6. Моренець В. Поетичний авангард: його природа й сучасні вияви / Володимир Моренець // Сильові тенденції української літератури ХХ століття. — К., 2004. — С. 13–62.
7. Нью-Йоркська група: [антологія поезії, прози та есеїстики / упоряд.: М. Ревакович, В. Габор]. — Львів: Піраміда, 2012. — 397 с.
8. Ткаченко А. Ідіостиль і його чинники (теоретико- та історико-літературний аспект) / Анатолій Ткаченко // Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури. — К., 1999. — Ч. 2. — С. 33–41.

Individual Poetic Style as a System of Metatropes (Based on the Poetry of the New York Group Representatives)

The article discusses the concept of poetic idiostyle. The role of metatropes in the forming of the individual artist's style is described in the paper. It is asserted that poetic idiostyle is a system of metatropes. The observations were made on the basis of poetic texts of the two representatives of the New York group — Vira Vovk and Yuriy Tarnawsky.

Key words: style, idiostyle, metatrophe, metaphor, epithet.